

A JORDÁNSZKY-KÓDEX

Magyar nyelvű bibliafordítás a XVI. századelejáról (1516–1519). 1. A kódex faksimilie kiadása. Mell. Csapodi Csaba: A Jordánszky-kódex. 2. A kódex szövegének olvasata. Mell. Utószó és szómagyarázatok a Jordánszky-kódex olvasatához. Bp., 1984. Helikon K.

Szántó Tibor műhelyében a Jordánszky-kódex hasonmás kiadásával olyan mű látott napvilágot, mely nemcsak a könyvgyűjtők számára csemege, hanem a kódex tudományos vizsgálatának is minden bizonnyal lendületet ad. Külső megjelenésében elsősorban bibliofil igényeknek kíván, rendkívül magas fokot eleget tenni. De nemcsak a szép könyv iránti igényesség mércéjét emeli európai szintre, hanem egy kísérő kötetben arról is gondoskodik, hogy a kódex-olvasásban járatlan könyvgyűjtő a szöveghez is hozzáférjen, s a XVI. század eleji nyelv se maradjon idegen számára. A Lázcs Sándor által készített „olvasat” mellett Csapodi Csaba bevezető tanulmánya és Lázcs Sándor utószava és szómagyarázatai biztosítják, hogy a 14 500 példányban megjelent műremek új gazdájánál ne „bütörkönyv” legyen, hanem a nemzeti múltunk iránt feléledt közérdeklődés valódi táplálója. Bár elsősorban bibliofil vállalkozásról van szó, e helyen hadd közelítsük meg a tudományos nyereség oldaláról.

Nyelvemlékeink tudományos célú faksimilie kiadása a legjobb esetben sem közelíti meg a Helikon kiadásokat. De nagyobb terjedelmű kódexek esetében (Érdy-, Érsekújvári-, Jordánszky-kódex) még gyengébb változatok megjelenésében sem igen lehet reménykedni. A Jordánszky-faksimilie tehát egy majdani kritikai kiadásnak is „munkapéldánya” lesz.

A rendkívül jó minőségű faksimilie kötet létezőképpen reprezentálja az eredeti kódexet. A nagy műgonddal megtervezett hasonmás küllemében nem tükrözi a sok százados hanyattatás nyomait. A hátsó kőtestábla mása került az elveszett, s a múlt században világosabb bőrkötéssel pótolts első tábla helyére, az elkallódott vereteket pedig a megmaradtak másolatai pótolják. Tudományos szempontból ennél jóval többet jelent az, hogy az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött kódex két különálló lapja (OSZK MNy 4.) és a fordítva bekötött első számozatlan

levél helyükre kerültek. Az olvasó és a kutató így négy lap híján a teljes kódexet kezébe veheti. Ha most az eredetivel való összevetés néhány negatív tanulságát is közlöm, csak arra való figyelmeztetésül teszem, hogy a tudományos feldolgozás kizárólag a faksimilén nem alapulhat.

Bár összméretében a faksimilie megegyezik az eredetivel, az egyes lapok szélein mégis 0,5–0,7 cm hiányzik. Ez a csonkulás akkor szembetűnő, ha szöveget, lapszámot vagy díszítést érint. (Az idézendő példánknál a hasonmásból hiányzó részt szögletes zárójelben közlöm.) Szövegcsonkulások: fol. VI^r *ky mastan m[ondatik] Bethlehem[ek]*; VII^v *[Ez] az terekeknek [nem]ek es proffe[ta]l[us]ok; XXV^v Maszlaghy Ferencz [hg primási szer-tartó]; LXIII^v [Ez] proffetalas [me]gh bel nem [tel]t[et].* Lapszámcsonkulások: fol. XXXV^v[III]; LXXX^v[VIII], az arab számok nagyon gyakran csonkák. A Lapszámdísz csonkulásai: az első számozatlan lap verzójának alsó és felső szélén 0,5 cm maradt le; XXV^r jobb széli és lapalji díszítése csonka; XL^r és XLII^r alsó szegélydísz csonka; újszövetségi rész fol. XXVII^r jobb széli és lapalji szegélydíszítéséből kb. 0,7 cm hiányzik; XLIV^v a bal margó és a felső szegély dísz erősen csonkult.

A Jordánszky-kódexhez kísérő tanulmányt Csapodi Csaba írt. Közérthetően foglalta össze mindazt, amit a kódexről biztosan tudni lehet, és a népszerűsítő jelleggel messze túlmutató felelősséggel adta meg a kódex pontos külső, szerkezeti és tartalmi leírását. (Kiegészítésül néhány nem lényegbevágó megjegyzést tennék. A horgony alakú vízjel mellett (5. l.) a kódexben egy mérleg alakú is található (pl. újszövetségi rész XXIX., XXXI. lapjai). Csapodi Csaba hiányolja, hogy a scriptor „az írástükröt nem vonalazta meg előre, mint ahogy általában szokás volt” (5. l.). A vonalazás nyomai a faksimilén is jól láthatóak, pl. az újszövetségi rész XXX^v, XXXI^r oldalain, de számos egyéb helyen is, az eredetin persze sokkal szembetűnőbben. A 4. oldalon az 5. pontban a felkiál-

tőjellel hangsúlyozott 63 levél helyett a kódexben 62 levél van. Vitathatónak tartom, hogy nem a scriptor rubrikálta a kódexet (6. l.). A szövegben és a rubrikákban előforduló azonos szavak azonos írásmódja egy kézre vall, pl. fol. 102^r, II. rész fol. 151^v.)

Nyelvemlékeink pontos keletkezési körülményeiről általában nagyon keveset tudunk, s ez fokozottan érvényes a Jordánszky-kódexben megőrzött bibliafordításra. A kódexet a nagyközönségnek bemutató tanulmánynak nem lehet célja az ezzel kapcsolatban felmerült problémák és megoldási kísérletek rendszeres ismertetése. Csapodi Csaba hangsúlyozza, hogy a kódex maga másolat, de sem a másolóról, sem a fordítóról kezelebbit nem tudunk. A szakirodalom alapján kiemeli Dráva melléki nyelvjárását, s legvalószínűbb keletkezési helyének a domonkosok központi, budai kolostorát tartja, ahol a margitszigeti domonkos apácák megrendelésére készíthették. Egyrészt a fordítási nehézségek, másrészt a megrendelői elvárások adhatnak magyarázatot arra, hogy az Ószövetségnek csak az első hét könyvét fordítja le (bizonyos rövidítésekkel) a tudós szerzetes, az egyébként teljes Újszövetségből pedig az egyetlen Zsidókhöz írt levél kivételével elhagyja Szent Pál leveleit. (Ez utóbbit azonban szerintem a két fenti ok egyike sem indokolja.) Az Érdy- és a Jordánszky-kódex kapcsolatának nagy irodalma van. Itt hívnám fel a figyelmet Dienes Erzsébet két közelmúltban megjelent tanulmányára (MNY 1981. 315–319.; MNY 1982. 440–453.). Ő a két kéziratot gondosan összevetve a nyelvi érintkezéseknél jóval többet tár fel, a két kódexet azonos műhely munkájának tartja. Minthogy az Érdy-kódex mai tudásunk szerint Lövvöldön készült, a Jordánszky-kódexet is karthauzi eredetűnek ítéli. A kérdés eldöntése természetesen nem egy recenzio feladata, mint ahogy a kísérő tanulmány is elsősorban a kutatási feladatokat hangsúlyozza, s csak mint legvalószínűbbet említi a budai eredetet. A képet mindenesetre bonyolítja, ha az egyértelműen a Margitszigethez köthető Érsekújvári-kódexnek a Jordánszky-kódex-szel való ismeret kapcsolata mellett annak az Érdy-kódex-szel való összefüggésére is rámutatunk. Az Érdy-kódex karakteres szemóival azonos típusú beszédek bukkannak fel ugyanis az Érsekújvári-kódexben is. Emellett bizonyos domonkos jelleg az Érdy-kódextől sem vitatható el. Mindezzel csak azt kívánom bizonyítani, hogy a kódexek feltárásának, összefüggéseik tisztázásának mennyire az elején járunk, s hogy milyen döntő forrást vehetünk

végre közvetlenül szemügyre a Jordánszky-kódex közrebocsátásával.

A kiadás második egysége a kódex olvasata és az ezt kísérő füzet: „Utószó és szómagyarázatok a Jordánszky-kódex olvasatához”. Kezdjük az Utószóval, mert ez tájékoztat az átírás szempontjairól. A füzet címdalán nem szerepel a szerző neve, csupán a kolofonból tudhatja meg a gondosabb olvasó, hogy László Sándor munkáját forgatja. Ezért fordulhat elő, hogy az Előszó írójának, Csapodi Csabának tulajdonítják a „jegyzeteket” is, mint tette azt Szántó Péter az Élet és Irodalom 1985. március 15-i számában megjelent ismertetésében. Pedig a kódexet a „nagyközönség” számára is „olvashatóvá” a szöveggondozó tette. Az átírat messzemenően ragaszkodva a kódex szövegéhez, úgy törekszik a korabeli ejtémód rekonstruálására, hogy közben tekintettel van a mai olvasó „tűrőképességére” is. Nem tudományos igényű, „végleges szöveg” ez, jelentőségét mégsem becsülhetjük eléggé fel. Hiszen a kódex szövege ezáltal válik hozzáférhetővé, ezen múlik, hogy a laikus olvasó elfogadja, megszereti-e, vagy idegenkedve félreteszi, és szabadisznek, jobb esetben ereklyének tekinti a drága pénzen megvásárolt Bibliát. Gondos, nagy munka ez az átírás, és jellegénél fogva könnyen kikezdehető. A lendületes Utószó ügyesen foglalja össze a transcriptio elveit és veszélyeit. Az átíró „középutas” megoldása élvezetes, ha nem is könnyű olvasmánnyá teszi a XVI. század eleji szöveget, nem fosztva meg azt korabeli ízétől, zamattól. A szövegűhűség ellenőrzésében Ács Pál odaadó közreműködését is hangsúlyozni kell.

Egyszerű szómagyarázatoknál bővebb apparátus követi az Utószót: hely- és névmagyarázatok, jegyzetek és szómagyarázatok egy ábécérendben kapnak helyet, szépen tipografizálva. Ennek egyetlen hátránya, hogy míg nevek, régies szavak és latin kifejezések esetében biztos lehet az olvasó abban, hogy jó tájékoztatást kap a kísérő-füzetből, azt már nem tudhatja, hogy mihez talál magyarázó jegyzetet. Ezért valamilyen módon jelölni lehetett volna az olvasatban, ha a szöveggondozónak a közvetlen megértetésen túl is volt mondandója az adott szövegrészről. Érdemes a szómagyarázatokat önállóan is átnézni!

A második kötet használatát megkönnyítette volna a megfelelő bibliai könyvekre (esetleg fejezetekre is) utaló élőfej, mely nemcsak a Bibliakiadások elengedhetetlen kísérője, de a kódex maga is él vele. Segítségét nyújtott volna ahhoz is, hogy a kódex egyes szakaszai az átírásban

gyorsabban megtalálhatók legyenek. De nem könnyíti meg a kiadás annak a helyzetét sem, aki az átirat egy-egy helyének eredetijére kíváncsi. Erre azonban mehetsz lehet, hogy a kódex lap-számaira való folyamatos utalás a számozás zavarai miatt nehézkes lett volna. Mindenesetre úgy tűnik, hogy az átirat a kódextől független olvasmányhoz készült, a két kötet párhuzamos forgatásához legalábbis nem ad sok segítséget.

Még egy formai vonatkozású megjegyzésem lenne, amit mellőznék, ha nem egy ilyen igényes kiadványról lenne szó. A tükörnél rövidebb és hosszabb oldalak tipográfiai „gyakorlata” sajnos

elég elterjedt, az utóbbi esetben az esztétikai igényesség mellett az oldalszám is áldozatul esik a tördelői nagyvonalúságnak. A faksimilet kísérő kötetben ilyen okból 29 oldal számozatlan.

A fenti észrevételek a vállalkozás jelentőségét nem kisebbítik, hiszen olyan oldalról közelítik meg a kiadást, aminek az sem bibliofil, sem népszerűsítő jellegénél fogva eleget tenni nem hivatott. Értékeinek köszönheti, hogy a tudományos kutatásnak is alapja és továbbvivője lehet.

Madas Edit

NEMESKÜRTY ISTVÁN: BORNEMISZA PÉTER KÍSÉRTÉSEI

Bp., 1984. Szépirodalmi K. 212 l.

Nemeskürty István életének egyik leglebírhatatlanabb, makacsul visszatérő kísértése a XVI. századi evangélikus prédikátor: Bornemisza Péter. Több mint harminc éve szegődött nyomába, 1959-ben pedig olyan monográfiát írt választott hőséről, amely – ha néhol fönttartásokkal is – máig a szakirodalom kikerülhetetlen opusa. Azóta sem szűnt meg Bornemisza életművének kutatója lenni, bizonyítják ezt választott témájára vonatkozó meg-megjelenő tanulmányai (Ponciánus-kiadás, *Telegdi felelet-e*); az ő munkáját dicséri a máig legteljesebb modern Bornemisza szövegkiadás a Magyar Remekírók sorozatában és az *Órdögi kistételek*-ből készült válogatás. 1984 tavaszán volt 400 éve, hogy a nyughatatlan Péter pap itt hagyta ezt a kísértetekkel gyöttrő, rőttenetes utálatosságú, megfertéztetett világot. A nevezetes kerek évfordulón hallgattak a lélek-idező harangok, sajnos a legszűkebb szakmai közvélemény is néma maradt. Így aztán most is a Bornemissza emléke mellett virrasztó Nemeskürtyre maradt a szellemidézés és jelentette meg a Szépirodalmi Kiadónál *Bornemisza Péter kísértései* című művét. Lehet, hogy ez a tudat már el is kényelmesítette szakmai köreinket, gondolván: Nemeskürty úgy sem feledkezik el Bornemisza emlékének megfelelő karbantartásáról.

A régi magyar irodalom olvasói számára jelentős gondot okoz egyfelől a nyelvújítás előtti nyelvi közeg, másrészt pedig az a különleges esztétikai-eszmetörténeti preformáltság, amelynek valamelyes ismerete a művek értéséhez feltétlenül szükséges. Még inkább vonatkozik ez a régi magyar irodalomról szóló szaktudományi munkákra, melyek ha szakmailag autentikusnak akarnak

mutatkozni, ezzel egyenes arányban nő ezoterikus jellegük s eleve a szakmai közönség exkluzív köreire aspirálnak. Csak elvétve bukkan föl olyan szaktudós, aki a feltétlen szakmai igényességet megpróbálja ötvözni a populárisabb szándékkal. Roppant nehéz is e kettős szándéknak megfelelni anélkül, hogy a szerző rossz hírbe ne keveredne és sikeresen hajózzon át a szakmai színvonalföltés Scyllája és a fajsúlytalan „népszerűsítés” Charybdis között. Nemeskürty István szakmai tevékenységének egyik lényeges indítéka volt s bevalottan is az, hogy a régebbi magyar irodalom ne szoruljon ki irodalmi tudatunkból, hanem műveltségünk elevenen ható, termékenyítő rétege maradjon, nemzeti kultúránk csonkíthatatlan része. E vonzó programnak megfelelően megszólalásának műfajait is úgy válogatja, hogy a szaktudományi értekezést gyakran követi az esszé. Itt nem is rejtegeti a szerző személyes érdekltségét, a téma iránti rajongását; az értekező részeket pedig földúsítja szépprózai betétekkel, a diszkurzív gondolatmenet olykor elnovellásított cselekménnyé emelkedik. Ezen módszertől a szerző azt várja, hogy az időben távoli ideológiák, hitek, politikai elvek, esztétikai nézetek szenvedélyeitől mozgatott korabeli emberek a jelen olvasója számára a kortárs közelségbe kerüljenek. Mostani Bornemisza-könyve ezen módszerének legkövetkezetesebb, legterjedelmesebb, azonban éppen *saját módszerének hipertrófiája miatt* hibáival sok helyütt ellentmondásra ingerlő dokumentuma. 220 oldalra terjedő könyve tulajdonképpen Bornemisza teljes pályaképének megrajzolására törekszik, csak hogy amit eddig az 1959-es monográfiába, majd a későbbi tanulmányokba foglalt